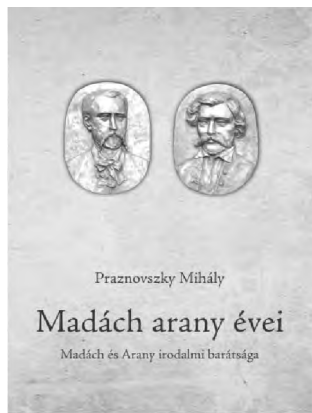

CSONGRÁDY BÉLA

Egy halhatatlan barátság tanújelei

Praznovszky Mihály: Madách arany évei

Amikor először olvasható volt a Palócföld 1991/2-es számában – majd még ugyanabban az évben a Kovács Sándor Ivánnal, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság akkori elnökével közös, „négykezes” formájú *Két költő egy székekén* címmel napvilágot látott könyvben – Praznovszky Mihály *Madách vendéget vár* című tanulmánya, biztosnak látszott, hogy a témának – Arany János és Madách Imre kapcsolata, irodalmi barátsága felidézésének – lesz folytatása. A 2006-os saját kötetben való közlés még nem volt annak tekinthető, mert gyakorlatilag megismétlődött az eredeti szöveg,

azonban a bő tíz évvel később, a közelmúltban megjelent *Madách arany évek*ben már egyértelműen beigazolódtott a feltevés, hiszen a szerző azon ismereteit publikálta, amelyekhez az utóbbi években tudatos, szisztematikus kutatásainak eredményeként hozzájutott, s amelynek egyik igencsak jelentős „összegző” hozadéka a 2015-ben megjelent *Madách Imre napjai a magyar irodalomban (1861–1864)* című kötet volt. Ráadásul az idej, a 2017-es esztendő – Arany János születésének kétszázadik évfordulója – kedvező háttérrel, ha úgy tetszik „hátszelet” – nyújtott ahhoz, hogy az emlékbizottság támogatásával, a Magyar Irodalmi Emlékházak Egyesülete kiadásában megjelenhessen e nemcsak tartalmában unikális, de külcsínében, tipográfiai megoldásaiban is figyelemre érdemes, a jubileumhoz és a két főszereplőhöz – *Az ember tragédiája* szerzőjéhez és pártfogójához – egyaránt méltó kiadvány. A Petőfi Irodalmi Múzeumban Arany-kiállítás látható, az országot – így Nógrád megyét is – úgynevezett Arany-busz járja be, hogy azok is megnézhessék a Toldi szerzőjének életét, kiemelkedő munkásságát szemléletesen, a mai kor igényeinek megfelelő színvonalon érzékeltető bemutatót.

Természetesen Praznovszky Mihály tisztában van Arany János pozitív személyiségjegyeivel, tekintélyével, a XIX. századi magyar irodalomban, egyáltalán az akadémiai tudományosság területén, a Kisfaludy Társaság-

ban betöltött kiemelkedő, mondhatni vezető szerepével, életművének jelentőségével, de számára mint Madách- (és persze ugyanilyen megszállott módon Mikszáth-) kutató számára nagyon fontos volt a kapcsolat másik oldalán álló, az irodalomba – s nemcsak a nemzetibe, hanem az egyetemesbe is – *Az ember tragédiájával* bebocsájtást kérő, eladdig kevésbé ismert költőre vonatkozó mondandó megfogalmazása is. Annál is inkább, mert – mint e kötet bevezetésében is, csakúgy, mint húsz év óta bármikor és bárhol, Budapesten és Veszprém megyében egyaránt – ezúttal is büszkén vállalja, hogy Salgótarjánban született, a helyi Madách gimnáziumba járt, s mikor nógrádi múzeumigazgató volt, a csesztvei Madách-kúria is felügyelete alá tartozott „... igazán nagy élmény volt abban a parkban sétálni, ahol annak idején a fiatal s boldog házaspár, vagy később, két évtized múlva Arany János járt. Közös a szülőföld, s ma már szülővárosomtól fél óra autózás után az Ipolyon átvezető Madách hídon ott lehetünk Sztregován. A kastélyban, a parkban, a síremléknél.”

Praznovszky Mihály új könyvét úgymond a végén kezdi: nevezetesen Madách Imre 1864. október 5-i halála alkalmával Arany János hetilapjában, a *Koszorúban* „U”-szignóval – amely minden bizonnyal Urházy György író, újságíró, politikust takarja – megjelent nekrológ rejtélyeinek elemzésével. A második – *Személyesen vagy postán?* című – fejezet már direkterben kapcsolódik Arany János és Madách Imre barátságához. Sokáig ugyanis az a nézet tartotta magát, hogy a Tragédiaköltő „csak” elküldte kéziratát a korabeli magyar irodalmi élet meghatározó személyiségének. Ezzel szemben Szontagh Pál – akinek Madách felolvasta a művét – ösztönzésére 1861 nyarán, amikor már országos hírnévű politikus lett, személyesen adta át a kéziratot Arany Jánosnak Budapesten, a Három pipa utcai lakásában. A nagy tekintélyű, elfoglalt költő, „irodalomvezér” az első betekintéskor dilettánsnak vélte az írást, de amikor újra kézbe vette, megtetszett neki és már az első színek láttán elragadtatással ír róla Tompa Mihálynak, majd magának Madáchnak írott levelében is dicsérettel szól róla, mondván „egy kevés külsimítással irodalmunk legjelesebb termékei között foglalhat helyet. Nem tudom, mi szándéka van Kegyednek a kiadásra nézve: én ohajtanám ezt a Kisfaludy-társaság útján eszközölni, a mi remélem sikerülne is. Ha ohajtom a Kegyed akaratjával találkozónék, akkor sorról sorra kijelölném a helyeket, hol – semmi esetre sem lényeges – változtatást gondolnék czélszerűnek, vagy belenyugvása esetén magam tennék rajta egykét tollvonást, aztán bemutatnám a társaságnak... Becses válaszáat elvárom. Fogadja leghőbb üdvözlétemet a gyönyörért, melyet nekem műve által okozott, a fényért, melyet költészetünket deríteni hivatva van! Pest, sept. 12. 1861 rokonértelmű pályatársa Arany János.” El lehet képzelni, hogy mit érezhetett

Madách e sorok – „amelyek beemelik őt az írók közé...” olvastán – morfondírozik teljes joggal Praznovszky Mihály, s azt is megállapítja, hogy „ezzel megkezdődött az irodalomtörténeti jelentőségű levelezés Madách és Arany között. Ezek elemzése éppúgy fontos részét képezi a könyvnek, mint a Tragédia – mai fogalmazás szerint – „menedzselési” folyamatának érzékeltetése a társasági székfoglalóig – 1862. március 28-áig, és azután is már barátként, sőt munkatársként.

A következő, azaz harmadik személyes találkozásuk 1862. augusztus 7-éhez és Csesztvéhez köthető, de akkor több napot is – augusztus 12-éig – tölthettek együtt, tekintettel arra, hogy voltak Sztregován, illetve a nevezetes fürdőhelyen, Szliácson is. Madách – Praznovszky Mihály kutatásai szerint – pontosan megtervezett mindent. „Arany jöjjön Vácig vonattal, ott várja már őt a családi hintó...” Útközben a tudálékos inas, Pass András „kalauzolásával” megálltak Rétságon „villázni”, azaz reggelizni. Csesztvén az öcs, Károly és Szontagh Pál várta Aranyt, de hamarosan megérkezett Imre is. Sokat sétáltak, beszélgettek a kastély parkjában és ezt tették másnap Sztregován is, ahol természetesen Madách Imre édesanyja is a vendéglátók között volt, mint ahogyan három gyermeke – Aladár, Károly és Borbála – is. Érdekes azon feltevés, amely szerint Arany – a szalontai paraszt fiú – mintha zavarban lett volna a nagy múltú nemesi családdal való találkozás során. Miután a kocsi a tervezett indulás előtt sokat ivott, ezért egy nappal később, augusztus 10-én indultak Szliácsra, ahová Arany János egy kúrára érkezett. Különböző előjelű és hangulatú élményeiről Arany levélben számolt be barátjának. S itt kell megjegyezni – ahogyan a könyv szerzője is tette – hogy az egykori Pest fogadó falán 2006-ban a Mikszáth Kálmán Társaság kétnyelvű, Arany János és Madách Imre nagyméretű portréját tartalmazó emléktáblát helyezett el. A tábla szövege: „Szliácsfürdő vendége volt 1862 nyarán a két halhatatlan magyar költő.” Az emlékjelet ifj. Szabó István szobrászművész készítette. Egyébiránt a két bronzportré látható jelen kötet elegáns, Bucsy Balázs által tervezett címlapján is.

Praznovszky Mihály könyve *Az utolsó levél* című fejezettel zárul, s ebben már nyoma sincs a derűnek, hiszen Madách beteg, egyedül érzi magát Sztregován, a Tragédia sikere, valamint a különböző lapokban megjelent versei, egyéb publikációi – köztük az akadémiai értekezés – sem oszlatják el kétségeit. Arany nagyon elfoglalt s bár mindketten szeretnének találkozni, tervezték is, – legutóbb 1862. október 30-án, Budapesten, a Kisfaludy Társaság üléstermében látták egymást –, de erre Madách Imre 1864. október 5-i halála miatt már nem kerülhetett sor. „Nincs több szép, közös tavaszi nap. Marad a halhatatlanság s a halhatatlan barátság kettőjük számá-

ra.” Így fejezi be dolgozatát Praznovszky Mihály, de a *Melléklet* nem kevésbé fontos, értékes dokumentumokat tartalmaz. Ide került Madách, *Az Alföldön* című verse, amelyet Arany 1861 tavaszán visszautasított. Olvasható továbbá Arany 1861. szeptember 12-i levele, illetve beszéde, amellyel a Kisfaludy Társaságban 1862. március 27-én köszöntötte Madách Imrét. Kuriózumszerűek azok a levelek is, amelyeket Arany János a feleségének írt Szliácsról 1862 augusztusában. S az általános tudnivalók, jegyzetek elé mi más kerülhetett volna, mint az a nekrológ, amely 1864. október 16-án látott napvilágot Arany János lapjában, a *Koszorúban*. „Az ember meghalt, de a költő élni fog. Nagy műve örök emlék marad a sírján. Vajha barátai, kik oly közel állottak hozzá, mint Bérczy Károly és Szontagh Pál, hátrahagyott műveit mihamarább összeszednék és kiadnák. Hadd enyhítse vesztességünk fájalmát irodalmunk gazdagulása utolsó művével, (a *Tündéralommal*: Cs. B.), mely ha talán töredék is, bizonyosan méltó lesz *Az ember tragédiája* szerzőjéhez” – fejeződnek be a búcsúsorok.

A fentebb már elismerően említett Bucsy Balázs tipográfiája nemcsak a képmellékletek nagyvonalú beillesztését tette lehetővé, hanem azt is, hogy az oldalak széli széles margókat fontos információk közlésére jól kihasználhassa Praznovszky Mihály. Haloványan látható Madách kézírása, olvashatók Arany álnevei, de ide került a levélváltások pontos dátum szerint listája, valamint Arany javításainak – amelyeket a Tragédia kéziratán végzett – felsorolása is. A korrekciók 74,3 százaléka tekinthető helyesírási jobbitásnak, további 22,91 százaléka a technikai szerkesztést szolgálta. Ezekből következően a tartalmi módosítás az Arany-javításoknak mindössze 2,79 százaléka szűkül! A margószövegekből tudható meg a tiszteltdíj összege is. „Ezek szerint ez 327 forint 50 krajcárt ér. Madách nem tudta, tájékoztatja Arany, de a Kisfaludy Társaság alapítói díját felemelték 100 forintra. Az Akadémia tőkéjéhez 200 forintot fizetett be, s így nem-hogy nem kell Madáchnak pótolni az összeget, hanem még jön neki Arany 27 forint 50 krajcárral, amit tőle bármikor átvehet. (Ezért is jelent meg a lapokban a hír, hogy Madách, több társával egyetemben, alapító tag is a Társaságban.)” Ugyancsak figyelemre érdemes olvasnivalót kínál Greguss Ágost egyetemi tanár esztétának, az MTA tagjának, a Kisfaludy Társaság másodelnökének néhány mondata, amelyben a Társaság és a nemzet nevében „dicsekszik” Arany János és Madách Imre génuszával. Más értelembe és szempontból érdekes Madách egy „Azt üzeni neked jó Kazinczy apa, / Hogy kezedbe nem lant való, csak a kapa...” kezdetű rigmusának közzététele.

SZEMLE

A 2017-es Arany-évfordulóra, emlékévre megjelent Praznovszky-kötet maradandó ékköve a kollektív megemlékezésnek, a nemzeti önismeretnek. Hasonló felbecsülhetetlen értékű kiadványok remélhetően születnek majd 2023-ban is, amikor – Petőfi Sándor kétszázadik születésnapja mellett – Madách Imrét is éppen ebből a különleges alkalomból ünnepelhetjük majd országszerte, de itt Nógrádban, szülőhelyén, szellemi örökségéhez méltó kultuszának helyszínén egész biztos.

(Magyar Irodalmi Emlékházak Egyesülete, 2017)